

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОРУШЕННЯ УМОВ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Стаття присвячена вивченню проблемних питань порушення умов угоди про визнання винуватості, сутності угод про визнання винуватості в сучасному кримінальному процесі з використанням сучасних досягнень вітчизняної та зарубіжної кримінально-процесуальної теорії й правозастосовної практики.

Ключові слова: визнання винуватості, суддя, угода про визнання винуватості, кримінальна процесуальна форма, кримінальне провадження на підставі угод, кримінальне правосуддя, презумпція невинуватості, права та свободи людини, підозрюваний, обвинувачений, прокурор, суд, адвокат, кримінальне провадження, інститут угод, кримінальне правопорушення, проблемні питання, угода, винуватість, кримінальний процес, кримінально-процесуальна теорія.

Статья посвящена изучению проблемных вопросов нарушения условий соглашения о признании виновности, сущности сделок о признании виновности в современном уголовном процессе с использованием современных достижений отечественной и зарубежной уголовной процессуальной теории и правоприменительной практики.

Ключевые слова: признание виновности, судья, соглашение о признании виновности, уголовное процессуальная форма, уголовное производство на основании соглашения, уголовное правосудие, презумпция невиновности, права и свободы человека, подозреваемый, обвиняемый, прокурор, суд, адвокат, уголовное производство, институт соглашений, уголовное преступление, проблемные вопросы, соглашение, виновности, уголовный процесс, уголовно-процесуальная теория.

This article is devoted to studying issues of breach of agreement on the recognition of guilt, the essence of agreements on recognition of guilt in criminal proceedings today using modern achievements of domestic and foreign criminal procedural theory and law enforcement.

Key words: issues, agreement, guilt, criminal procedure, criminal procedural theory, recognition of guilt, judge, agreement on the recognition of guilt, criminal procedural form, criminal proceedings on the basis of agreements, criminal justice, presumption of innocence, rights and freedoms suspect, prosecutor, court, attorney, criminal proceedings, institute deals, criminal offense.

Актуальність теми. Укладання угоди про визнання винуватості, визначення обов'язків співпраці підозрюваних (обвинувачених) зі слідством, забезпечення безпеки особи, яка співпрацює зі слідством, тощо – це практична реалізація обов'язків сторони обвинувачення та права підозрюваних (обвинувачених) на укладання угоди. Але всі ці дії – це тільки підготовка до реалізації обов'язків підозрюваних (обвинувачених) щодо співпраці зі слідством. Науковці зазначають (і ми погоджуємося з їхньою думкою), що не виконати умов угоди підозрюваний (обвинувачений) може лише у тих випадках, коли в угоді про визнання винуватості було закріплено обов'язок після постановлення вироку співпрацювати з органами досудового розслідування [8, с. 153; 3, с. 17; 10, с. 64].

Під час наукового дослідження цієї проблеми більшість опитаних нами респондентів стверджують, що клопотання про скасування вироку на підставі угоди про визнання винуватості, укладеної лише за однієї умови – визнання винуватості, не може бути подано прокурором, оскільки необхідність виконання засудженим будь-яких дій після ухвалення вироку в такому випадку відсутня. Але, на нашу думку, підтверджену результатами опитування, у зв'язку з невиконанням (можливим невиконанням) умов угоди, виникає ще ряд питань, які практично не досліджувалися і не ставилися, а саме: особа, яка уклала угоду, може обмовити себе, а також інших співучасників, і це стане відомо лише під час судового засідання, оскільки досудове розслідування здійснюється у скороченій формі; законом не визначені форма, мета та способи перевірки судом або прокурором виконання умов угоди; не встановлено критерії оцінки виконання умов угод; якщо кримінальне провадження на підставі угоди виділено в окреме провадження,

© ХОЛОДИЛО П.В. – аспірант кафедри кримінального процесу (Національна академія внутрішніх справ)

то в іншому провадженні може бути інший прокурор – процесуальний керівник (за підслідністю, в тому числі територіальною), а отже, виникає питання, який із прокурорів буде контролювати виконання умов угоди в іншому кримінальному провадженні; прокурору (або слідчому) може стати відомо про наміри особи не виконувати умов угоди після її підписання, до затвердження судом, але відсутній механізм її скасування; судді може стати відомо про конкретні дії підозрюваного (обвинуваченого), спрямовані на невиконання умов угоди, але відсутні підстави та механізм повернення угоди на «доопрацювання» з можливістю повторного розгляду; засуджена особа може не виконувати умов угоди не за власною волею, а внаслідок обставин, що склалися, але це не звільняє її від відповідальності; відмова засудженого від визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, здійснена після затвердження відповідної угоди судом, не тягне жодних юридично значущих наслідків, а тим більше суспільно небезпечних, тому заперечення своєї винуватості після затвердження угоди про її визнання не може розглядатись як умисне невиконання угоди про визнання винуватості [1, с. 90].

Виклад основного матеріалу. Науковці зазначають, що можливість контролю виконання умов угоди є додатковим аргументом на користь укладення прокурором таких угод із визначенням обов'язків підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою [10, с. 64], але, з іншого боку, механізм такого контролю не відпрацьований і тому це створює додаткові труднощі у становленні інституту угод при застосуванні їх у кримінальному судочинстві.

На сьогодні у КПК України визначені такі механізми:

– якщо особа не виконує умов укладеної нею угоди про визнання винуватості за відсутності об'єктивних на те причин, прокурор має право звернутись до суду з клопотанням про скасування вироку, яким була затверджена угода (зауважимо: право, а не обов'язок);

– клопотання про скасування вироку, яким затверджено угоду, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення;

– клопотання про скасування вироку, яким угода була затверджена, розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження, відсутність яких не є перешкодою для судового розгляду (ч. 3 ст. 476 КПК України);

– суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджено угоду про визнання винуватості, лише за умови доведення прокурором невиконання засудженим умов угоди. Отже, тягар доведення зазначеного факту покладається тільки на прокурора як на особу, що звернулася до суду із відповідним клопотанням, яке має бути обґрунтованим. При цьому закон не ставить можливість його подання у залежність від того, умисно не виконується угода, чи з будь-яких інших (навіть об'єктивних) причин. Це пов'язано з тим, що можливість узгодження сторонами угоди певного виду та розміру покарання, звільнення особи від відбування з випробуванням пов'язується саме із взяттям на себе обвинуваченим певних зобов'язань. Якщо угода не виконується, втрачають силу і домовленості щодо міри покарання [10, с. 63-64];

– прокурор повинен враховувати, що наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування. Отже, у разі скасування вироку, яким затверджено угоду, у прокурора виникає обов'язок забезпечити додержання загального порядку кримінального провадження;

– суд, здійснюючи розгляд таких клопотань, має чітко відмежовувати невиконання угоди (ч. 1 ст. 476 КПК), яке тягне за собою скасування вироку, поставленого на підставі угоди, від умисного невиконання угоди (ч. 5 ст. 476 КПК);

– у разі встановлення факту умисного невиконання угоди відповідно до ч. 5 ст. 476 КПК у визначеному КПК порядку необхідно вирішувати питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 3891 КК («Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості») [10, с. 64];

– ухвала про скасування вироку, яким було затверджено угоду, або про відмову в скасуванні вироку (залишення його без змін) відповідно до ч. 4 ст. 476 КПК може бути оскаржена в апеляційному порядку протягом 7 днів із дня її проголошення. Ухвала про відмову у скасуванні вироку після його перегляду в апеляційному порядку та ухвала суду апеляційної інстанції, постановлена за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу, можуть бути визнані такими, що перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, та бути предметом розгляду судом касаційної інстанції [10, с. 65].

Можливість подання клопотання про скасування вироку у зв'язку з невиконанням угоди про визнання винуватості тісно пов'язана зі здійсненням прокурором контролю за виконанням засудженим угоди. Такий контроль не стосується виконання вироку в розумінні положень Розділу 7 КПК України, оскільки ці питання належать до компетенції органу чи установи, на які покладено обов'язок виконати судові рішення [3, с. 17]. Порядок здійснення прокурорського нагляду за практичним виконанням умов затвердженої судом угоди законом не регламентується, як і не покладається на прокурора жодних обов'язків у цій сфері.

Проте логічно припустити, що прокурор як сторона угоди, яка ініціювала її укладення, повинен контролювати і хід виконання визначених у такій угоді умов. За наявності приводів і підстав вважати, що угода не виконується або виконується неналежним чином, прокурор має відповідним чином реагувати на це, що створює передумови для реалізації наступної форми прокурорської діяльності у цій сфері [11, с. 445].

Вивчення думок науковців дало змогу визначити ряд організаційних заходів щодо здійснення прокурором контролю за виконанням засудженим умов угоди про визнання винуватості, а саме (визначено у матеріалах кримінальних проваджень на підставі угоди про визнання винуватості): чітке та повне зазначення в тексті угоди обов'язків щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою; визначення терміну виконання цих обов'язків; забезпечення прокурором постійного моніторингу виконання засудженим взятих на себе зобов'язань; наявність взаємозв'язку зі слідчим органом досудового розслідування, який здійснював досудове розслідування в даному провадженні, з метою отримання відомостей про хід виконання засудженим домовленостей за угодою [10, с. 64]; забезпечення прокурором ведення реєстру вироків, якими затверджувались угоди про визнання винуватості [8, с. 172] (список вироків на підставі угод про визнання винуватості, в яких виконання засудженими угод підлягає контролю, повинен містити: номер провадження, П. І. Б. засудженого, статті КК України, за якими його визнано винуватим, дату вчинення (виявлення) кримінального правопорушення, дату ухвалення вироку, перелік зобов'язань та визначені у вирокі дату чи період їх виконання, П. І. Б. процесуального керівника [10, с. 65]; здійснення контролю за виконанням умов угоди про визнання винуватості з боку керівника прокуратури шляхом делегування цих функцій окремому працівнику прокуратури [3, с. 18].

Що стосується доведення перед судом невиконання засудженим умов угоди про визнання винуватості, то крім письмового клопотання про скасування вироку прокурор повинен надати суду переконливі докази такого невиконання. Про наявність цих доказів має бути зазначено в самому клопотанні [3, с. 17]. У цій вимозі криється певне протиріччя, а саме: законодавець вимагає фіксувати в тексті угоди всі дії, які підозрюваний (обвинувачений) зобов'язується здійснити при виконанні обов'язків співпрацювати зі слідством (науковці зазначають, що слід максимально конкретизувати конкретний перелік таких дій та їхні спрямованості [6, с. 153-154], зазначити мінімальний обсяг інформації, яку особа повинна вказувати, періодичність надання таких відомостей, кінцевий строк співпраці, можливість участі у слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) діях тощо [8, с. 157-158]).

Але на початковому етапі досудового розслідування прокурор не завжди має такі відомості, хоча ступінь та характер такого сприяння має оцінюватися прокурором з точки зору ефективності для виявлення чи розкриття вже розслідуваного кримінального правопорушення. Зрозуміло, що це фізично неможливо. Враховуючи зазначене, ми пропонуємо конкретизувати умови угоди, виходячи з наявної (на момент її укладання) інформації; але спосіб, строки, порядок виконання повинні бути визначені у самому судовому рішенні про затвердження угоди (вироку суду) (ч. 2 ст. 534 КПК України). Крім того, потрібно брати до уваги, що відповідно до ч. 4 ст. 535 КПК України «органи, що виконують судові рішення, повідомляють суд, який постановив судові рішення, про його виконання» [7, с. 108].

Окрім клопотання про скасування вироку, прокурор повинен надати суду переконливі докази такого невиконання. Про наявність таких доказів має бути зазначено в самому клопотанні. Ю.М. Дьомін вважає, що при цьому не так важливо, мало місце умисне невиконання угоди (наявність умислу додатково передбачає відповідальність за ст. 3891 КК України) чи належне ставлення до виконання умов угоди, а також невиконання частини угоди (окремих дій, які обвинувачений зобов'язався вчинити протягом визначеного в угоді строку). Виконання частини угоди можливо розцінювати як пом'якшуючу покарання обставину, що може бути врахована при ухваленні вироку на загальних підставах [3, с. 17]. Але виникає питання, хто саме буде визначати яка частина угоди виконана і чи має можливість засуджений виконати іншу частину.

Прокурорський нагляд за виконанням засудженим умов угоди про визнання винуватості полягає у спостереженні за його поведінкою, аналізі та співвідношенні його дій з очікуваними результатами, тобто в порівнянні фактичного стану досудового розслідування з бажаним. Р.В. Новак відзначає, що виключно прокурор відповідно до ст. 36 КПК є самостійним у своїй процесуальній діяльності та має повний доступ до матеріалів, документів й інших відомостей, що стосуються досудового розслідування [8, с. 152]. Але розслідування здійснює слідчий і йому більш чітко помітно невідповідність дій підозрюваного (обвинуваченого) та задекларованих в умовах угоди зобов'язаннях. Але, якщо навіть слідчий сповістить про це прокурора, той позбавлений можливості скасувати угоду аж до моменту набрання вироком законної сили. Так само нерегламентована діяльність прокурора щодо проведення конкретних заходів під час перевірки виконання умов угоди, оскільки кримінальне провадження закінчується обвинувальним актом, і тому після його складання слідчий (та прокурор) не мають права самостійно проводити слідчі (розшукові) дії або надавати доручення на їх проведення оперативним підрозділам.

Аналізуючи закордонний досвід, можна констатувати, що, наприклад, у кримінально-процесуальному праві США передбачена можливість скасування угоди про визнання винуватості за ініціативою прокурора, якщо особа відмовляється співпрацювати, надає завідомо неправдиві покази, або продовжує займатися злочинною діяльністю (прокурор складає з себе зобов'язання за угодою) [4, с. 141]. У нас подібні ситуації залишилися без належного правового регулювання.

Слід зазначити, що невиконання зобов'язань може проявлятися у двох формах:

– перша форма – невиконання угоди, передбачене ч. 1 ст. 476 КПК; має місце, коли особа, засуджена на її підставі, не ухиляється від її виконання, а не має (чи втрачає) реальну (фактичну, об'єктивну) можливість виконати взяті на себе зобов'язання. Тобто в цих випадках під час укладання угоди особа, засуджена на її підставі, або помилково вважала, що має реальну можливість виконати покладені на неї угодою і взяті на себе зобов'язання, або вже після укладення такої угоди втратила можливість її виконати [9];

– друга форма полягає в умисному невиконанні умов угоди. Під умисним невиконанням угоди (ч. 5 ст. 476 КПК) слід розуміти випадки, коли особа, засуджена на її підставі, хоча і має реальну можливість виконати її умови (взяті на себе зобов'язання), але цілком свідомо (бажаючи цього, тобто діючи з прямим умислом) здійснює певні зусилля, спрямовані на ухилення від виконання цих зобов'язань [9]. У таких випадках особа має притягуватися до кримінальної відповідальності за ст. 3891 КК. Коли невиконання умов угоди про визнання винуватості реалізується у формі умисного невиконання, з'являються підстави початку кримінального провадження і проведення слідчих (розшукових) дій. Тобто практично є можливість зафіксувати факт невиконання умов угоди.

Що стосується невиконання умов угоди про визнання винуватості в першій формі, то прокурор повинен мати можливість скасувати угоду або переглянути її умови ще до передачі її в суд на затвердження. Аналогічні проблеми виникли під час застосування інституту угод у кримінальному процесі та в інших країнах. Науковці [2, с. 122-124; 4, с. 147-149] пропонують вирішити цю проблему шляхом уведення в КПК окремої норми, що регламентує процедуру скасування угоди. На нашу думку, це не є доцільним, оскільки угода про визнання винуватості передбачає, по-перше, визнання винуватості та, по-друге (субсидіарно), обов'язки осіб щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Тобто якщо особа не визнає винуватості, то в попередньому слуханні в суді суд не затверджує угоду і досудове розслідування буде відбуватися у «повній» формі. Якщо особа визнає винуватість, але не виконує зазначені зобов'язання, то формально вони є субсидіарними (як це передбачено законодавством), і затвердження угоди про визнання винуватості без таких зобов'язань здійснюється на розсуд прокурора (і він може не укладати угоду без таких зобов'язань). Практично таке положення зберігається до затвердження угоди судом. А вже в суді одночасно затверджується угода і виноситься вирок – відповідно, прокурор вже не має компетенції змінювати умови угоди або скасувати її. Тобто в зоні ризику залишається тільки період, коли угода передана на затвердження суду і підсудний (обвинувачений) відмовляється від виконання частини угоди саме стосовно зобов'язань у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, і відсутня можливість притягнути особу до кримінальної відповідальності, оскільки угода ще не затверджена судом (тобто, не є легітимною).

Висновок. Отже, вважаємо за необхідне зазначити: якщо підозрюваний (обвинувачений) не виконує умов угоди повністю або в окремі частині, прокурор (як сторона угоди) має право в будь-який момент до затвердження угоди судом прийняти рішення про скасування угоди, що повинно бути передбачено у відомчому нормативному акті. У такому разі прокурор має право приймати рішення про здійснення досудового розслідування у загальному порядку. Якщо особа має бажання або можливість частково виконати умови угоди, то це, відповідно, повинно вплинути на обов'язки прокурора щодо пом'якшення покарання. Одночас так погіршення положення підозрюваного (обвинуваченого) вимагає перегляду умов угоди про визнання винуватості, тому прокурор повинен мати обов'язок запропонувати підозрюваному (обвинуваченому) перегляд умов угоди. Якщо підозрюваний (обвинувачений) відмовляється, то угода скасовується і досудове розслідування здійснюється у загальному порядку [5, с. 120-121]. Якщо інформація про невиконання умов угоди надійшла до прокурора після рішення суду, то, відповідно, скасування угоди знаходиться у веденні суду.

Список використаних джерел:

1. Витязь М. Чи запрацює стаття 389-1 КК України в частині угоди про визнання винуватості? / М. Витязь // Юридична Україна. – 2014. – № 8. – С. 89-94.
2. Головизнин М.В. Особий порядок прийняття судового рішення при заключенні досудебного соглашения о сотрудничестве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.В. Головизнин. – Москва, 2012. – 250 с.
3. Дьомін Ю.М. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю.М. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11-19.
4. Иванов А.А. Теоретические и организационно-правовые аспекты реализации института досудебного соглашения о сотрудничестве в российском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.А. Иванов. – Нижний Новгород, 2013. – 265 с.
5. Колесник В.В. Досудебное соглашение о сотрудничестве сторон в уголовном процессе российской федерации: доктрина, законодательная техника, толкование и практика : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Колесник. – Ростов-на-Дону, 2013. – 238 с.
6. Костенко Н.С. Досудебное соглашение о сотрудничестве в уголовном процессе: правовые и организационные вопросы заключения и реализации: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.С. Костенко. – Челябинск, 2013. – 238 с.

7. Лобань Д. Процесуальний контроль прокурора за виконанням угоди про визнання винуватості / Д. Лобань // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 106-111.
8. Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис.... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.В. Новак. – Х., 2015. – 215 с.
9. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 1. – С. 8-24.
10. Повноваження прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: методичні рекомендації / [С.М. Малихіна, Ю.П. Смокович, В.К. Гуцуляк та ін.]. – К. : НДІ Національної академії прокуратури, 2013. – 101 с.
11. Тюрін Г.Є. Порядок діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод / Г.Є. Тюрін // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 442–447.

УДК 343.2

ШЕРУДИЛО В.О.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена вивченню правових підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, гарантій дотримання законності у їх проведенні та подальшого використання результатів проведених негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий, уповноважені оперативні підрозділи, суддя, приватне спілкування, прокурор, органи Національної поліції, Єдиний реєстр досудових розслідувань, огляд місця події, доручення слідчого, фактичні та юридичні підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, повідомлення прокурора, правові підстави, негласні слідчі дії, втручання, приватне спілкування, доказування.

Статья посвящена изучению правовых оснований проведения негласных следственных (розыскных) действий, связанных с вмешательством в частное общение, гарантий соблюдения законности в их проведении и дальнейшего использования результатов проведенных негласных следственных (розыскных) действий в доказывании.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, следователь, уполномоченные оперативные подразделения, судья, частное общение, прокурор, органы Национальной полиции в Единый реестр досудебных расследований, осмотр места происшествия, поручение следователя, фактические и юридические основания проведения негласных следственных (розыскных) действий, связанных с вмешательством в частное общение, сообщение прокурора, правовые основания, негласные следственные действия, вмешательство, личное общение, доказывание.

The article studies the legal grounds for covert investigative (search) actions related to interference in private communication, guarantees of observance of legality of their conduct and further use of the results of the conducted covert investigative (search) actions in the proving.

Key words: covert investigative (search) actions, investigator, authorized operational units, judge, private communication, prosecutor, National police in the Unified register of pre-trial investigation, examination of the scene, the instructions of the investigator, the factual and legal grounds for conducting a covert investigative (search) actions related to interference in private communication, notification of prosecutor, legal grounds, covert investigations, intervention, private communication proof.

© ШЕРУДИЛО В.О. – аспірант кафедри кримінального процесу (Національна академія внутрішніх справ)